

Aleksandar M. Šahnarovič (*Moskva*)

DOJEZIČNOST: KULTURA I SOCIJALIZACIJA LIČNOSTI

Socijalizacija ličnosti je proces "u toku koga ljudsko biće sa određenim biološkim zadacima dobija svojstva koja su mu neophodna za životnu aktivnost u društvu" <Olšanski, 1970>. Životna djelatnost čovjeka u društvu - to je mogućnost da zadovolji svoje potrebe u skladu sa onim zakonima i normama koje je donio konkretni socijum. Razmotrićemo u vezi s tim proces usvajanja maternjeg jezika kod djeteta i njegovu ulogu u primarnoj socijalizaciji.

Od trenutka rađanja dijete dopijeva u određenu kulturnu sredinu. Prema tome, društvene (kulturne) norme on usvaja kroz prizmu one kulture koja ga okružuje. Kada se rodi, dijete je još samo kandidat za čovjeka. U procesu razvoja on postaje član socijuma. Predstavljajući taj položaj u grubim crtama, može se reći da dijete mora da savlada dva, najmanje, sistema odnosa: odnose između ljudi (između ostalog, opštenje s drugim ljudima) i odnose između stvari - predmeta materijalnog svijeta. Savladavanje tih sistema odnosa ne odvija se izolovano, već istovremeno.

Kao jedan od "kanala" kojim dijete dobija informacije o oba sistema odnosa služi jezik, pri čemu upravo kao jedan od kanala. Odlična potvrda toga je učenje kulturnih normi ponašanja i komuniciranja gluvonijeme djece <Mešterjakov 1970>. Međutim, kao jedan od niza načina dobijanja društveno-kulturnog znanja, jezik je među njima vodeći.

Ta posebna pozicija i ta posebna uloga jezika objašnjavaju se time što njega, njegova značenja u koncentrisanom obliku sadrži socijalno iskustvo prethodnih generacija i čitavog čovječanstva. Savladavši jezik dijete preuzima to iskustvo, čini ga dijelom, svojinom sopstvene ličnosti <Leontjev 1972; Holliday 1975>. Međutim, bilo bi pogrešno smatrati da, stičući znanje o jeziku, ovladavajući značenjima elemenata sistema jezika (znakova jezika), dijete automatski stiče i neophodno kulturno znanje.

Specifičnost ovladavanja kulturom socijuma putem jezika sastoji se u tome da je to ovladavanje moguće samo posredstvom i kao rezultat opštenja. Kulturna sredina u koju dopijeva i u kojoj se razvija dijete odlikuje se, prije svega, specifičnostima komuniciranja. Tim osobenostima (razumije se, bez spoznaje o njihovom posebnom karakteru), kao i čitavom sveukupnošću navika i vještina u komuniciranju i mora ovladati dijete da bi postalo članom socijuma.

Komunikacija je jedan od načina uzajamnog djelovanja ljudi, pravi ljudski način realizacije zajedničke djelatnosti <Leontjev 1974>. Dijete, kao društveno biće, često odmah nakon rođenja dopijeva u takve uslove da je zadovoljenje potreba moguće samo putem komunikacije <Zaporočec i dr. 1974> sa drugim ljudima,

pri čemu, po pravilu, putem govorne komunikacije (u datom slučaju ostavljamo po strani pitanje konkretnih sredstava takvog komuniciranja) <Šahnarović 1976>. U tome se sastoji moćan stimulans za ovladavanje jezikom, govornom djelatnošću.

Međutim, kako je primijetio A. A. Leontjev 1969, govorna aktivnost relativno rijetko ima samostalan karakter. Ona je najčešće "upletena" u širu aktivnost koja ima zajednički karakter (eksplicitno ili implicitno), pretpostavlja komuniciranje kao način organizacije zajedništva, međutim, time se ne iscrpljuje. Ogroman značaj u ljudskoj djelatnosti zauzima predmetno-praktična djelatnost, djelatnost vezana za upotrebu oruđa. Obavljajući je, ljudi se koriste oruđima za rad u kojima je, isto kao i u jeziku, sadržano (po pravilu, u prikrivenoj formi) kulturno iskustvo prethodnih generacija.

Dječije ovladavanje predmetno-praktičnom djelatnošću (radnjama sa predmetima), usvajanje funkcionalog korišćenja predmeta okolnog svijeta predstavlja osnovu za ovladavanje drugim od navedenih sistema odnosa. Ta dva sistema odnosa predstavljaju dijalektičko jedinstvo: u izvjesnom smislu su različiti, međutim jedan bez drugoga u društvenoj praksi ne mogu postojati. Govorna komunikacija, u kojoj se aktueliziraju odnosi između ljudi, pretpostavlja zajedničku aktivnost u kojoj se realizuju - funkcionalnom upotrebom predmeta - predmetni odnosi. Praktična djelatnost sa svoje strane zbog svoga "zajedništva" nužno pretpostavlja učešće govorne komunikacije.

Dakle, društvene i kulturne norme se, prije svega, realizuju u ljudskoj aktivnosti i u komunikaciji između ljudi. Ovladavanje praktičnom aktivnošću i aktivnošću opštenja u dječijem uzrastu čine osnovu i neophodnu pretpostavku za socijalizaciju.

U situaciji dvojezičja socijalizacija djeteta dobija poseban karakter. Ono mora ovladati kulturnim normama i modelima socijalne interakcije, "unesenim" u dva sistema. Međutim, taj čisto vanjski položaj krije iza sebe veoma složen sistem odnosa i procesa.

I danas postoji mišljenje da u djetinjstvu dijete može lako i brzo savladati nekoliko jezika, pri čemu - "što ranije to bolje". U posljednje vrijeme sve više istraživanja pokazuje da problem nije tako jednostavan.

Analiza iskaza djece sa osloncem na slike sa motivima koju smo obavili u nacionalnim dječijim obdaništima SSSR-a što rade na ruskom jeziku pokazala je da govor djece za koje ruski jezik nije prvi i koja su posjećivala dječiji vrtić tokom tri godine znatno zaostaje za govornim razvojem djece kojima je ruski jezik prvi. U slučajevima kada dijete govori ruski kod kuće prosječna dužina iskaza iznosi 3-4 riječi; djeca su pravila završene rečenice. Djeca koja nisu govorila kod kuće ruski praktično nisu naučila tokom boravka u dječijem vrtiću da grade vezane iskaze, ona su se ograničavala na izolovane riječi "Mama. Kolica", na primjer, pri opisu slike na kojoj je naslikana žena sa djetetom u kolicima što prelazi ulicu. Veze između riječi u takvim slučajevima djeca su utvrđivala pomoću pokreta. Istraživanja stranih autora pokazuju da neka djeca teško savladaju dva jezika u dvojezičnoj porodici <Budenik

1978, Doyle, Champaign 1978>. Niz istraživanja pokazuje da djeca starijeg predškolskog uzrasa lakše i brže uče drugi jezik u usmjerenoj nastavi nego mlađi predškolci <Ervin-Tripp 1974>. Takođe se ističe zavisnost čvrstine jezičkih navika od uslova komuniciranja na jeziku: uprkos još jednom raširenom mišljenju ("ono što je usvojeno u djetinjstvu usvojeno je za čitav život") posmatranja pokazuju da djeca koja su slobodno govorila na nekom jeziku gube mnoge navike govora ili uopšte zaboravljaju taj jezik čim se sužava ili nestaje odgovarajuća sfera opštenja. Ističu se i individualne razlike u odnosu samoga djeteta prema dvojezičnosti: jedna djeca sa oduševljenjem se koriste dvama jezicima, druga se uporno protive pokušaju da ih nauče govoriti drugi jezik i da se njime koriste u komuniciranju <Berman 1976.>

Istovremeno učenje dvaju jezika kod djeteta (bez specijalne nastave) može se odvijati u različitim situacijama:

a) Dvojezična porodica, princip "jedan jezik - jedno lice". Ovdje treba istaći da se taj princip rijetko održava u praksi - malo se ko od roditelja u međusobnom razgovoru koji čuje dijete njega pridržava. To bi primoralo svakog od roditelja da razumije obraćanje sablesjednika na jednom jeziku i da se njemu obraća na drugom. U nacionalnim republikama naše zemlje ima dosta porodica u kojima jedan roditelj zna, na primjer, nacionalni i ruski jezik, a drugi - samo ruski. U toj raširenoj situaciji komunikacija roditelja odvija se na ruskom jeziku, koji neosporno dominira u jezičkom okruženju djeteta.

b) Oba su roditelja dvojezična, u porodici se koriste oba jezika u određenim slučajevima ili proizvoljno.

c) U porodici se komunikacija vrši na jednom jeziku, u ostalnom okruženju - na drugom jeziku.

Analogne situacije mogu da postoje i u komuniciranju djeteta izvan porodice (potpuno dvojezična okolina; "jedan čovjek - jedan jezik"; oni koji ga okružuju pretpostavljaju u komuniciranju jedan od jezika na kome govori dijete u obitelji).

Jezička situacija utiče na "jezičku ravnotežu" dvojezičnog djeteta, determinišući stepen poznavanja svakog jezika i dominacije jednog od njih. Imaju značaj i činjenice kao što je vrijeme opštenja na svakom od jezika i učestalost prebacivanja sa jednoga jezika na drugi. Pri utvrđivanju "jezičke ravnoteže" ocjenjuje se obim i struktura rječnika, dužina i složenost rečenica, tendencija korišćenja gramatičkog i fonološkog sistema jednoga od jezika u jezički pomiješanim iskazima djeteta. Interesantno je da se orijentacija na sistem jednog od jezika kod istog djeteta može da mijenja tokom vremena.

Sve se češće pažnja istraživača usmjerava na probleme sukcesivnog učenja dvaju jezika u predškolskom uzrastu (specijalnu nastavu ili prebacivanje djeteta u novu jezičku sredinu nakon što se kod djeteta uglavnom formiraju jezička sposobnost i komunikativna kompetencija na prvom jeziku). Ističe se mišljenje da u tom slučaju uticaj jezičke interferencije nije tako snažan kako se mislilo ranije.

Metodološki principi analize dvojezičnosti koji su istaknuti prije mnogo godina i koji su postali klasičnim te konkretni podaci dobijeni u posljednje vrijeme u raznim zemljama o zakonomjernostima razvoja dvojezičnog djeteta navode na zaključak o potrebi upravljanja procesima nastajanja dvojezičnosti i njihova korigovanja u onim situacijama koje su ranije smatrane "povoljnim". U vezi s tim javlja se niz pitanja koja se odnose na principe i metode upravljanja jezičkim i govornim razvojem dvojezičnog djeteta i prije svega psiholoških principa koji određuju strukturu aktivnosti u čijem će se okviru vršiti pedagoški uticaj.

Mnogobrojni problemi što se odnose na oblast dvojezičnosti dobijaju sve veću aktuelnost. U teoretskim i praktičnim istraživanjima ovog problema potrebna je metodika razvoja govora djece u dječijem obdaništu i u porodici u različitim uslovima dvojezične komunikacije. U SSSR-u milioni djece predškolskog uzrasta savlađuju dva jezika. Raznovrsnost situacija dvojezične nastave traži razradu diferenciranih programa, koji se, kako se pretpostavlja, moraju bazirati na jedinstvenom socijalno-psihološko-pedagoškom pristupu.

Literatura

- Leontjev 1972. Leontjev A. N. *Problemy razvitija psihiki*. 3-e izd. M.
 Holliday 1975. Holliday M. A. K. *Searning how to mean: Exploration in the development of language*. Arnold.
 Zaporozec i dr. 1974. Zaporozec A. V. i dr. *Razvitie obšenija u doškoljnikov*. M.
 Šahnarovič 1976. Šahnarovič A. M. *Rolj obraza v ovladenii sredstvami obšenija*. - "Psiholingvističeskie problemy obšenija i obučenija jazyku". M.
 Oljšanskij 1970. Oljšanskij V. B. *Socializacija*. - †Filosofskaja enciklopedija, t. 5. M.
 Leontjev 1974. Leontjev A. A. *Psihologija obšenija*. Tartu.
 Leontjev 1969. Leontjev A. A. *Smysl kak psihologičeskoe ponjatje*. - "Psihologičeskie i psiholingvističeskie problemy vladenija i ovladenija jazykom". M.
 Budenik 1978: V. Budenik. *The acquisition of Szech in the English environment*. In: "Aspects of bilingualism", Hornbeam Press, 1978.
 Doyle, Champagne, Segalovitz 1978: A. B. Doyle, M. Champagne, N. Segalovitz. Some issues in the assasment of bilingual consequences of early Bilingualism. In: "Aspects of bilingualism", Hornbeam Press, 1978.
 Ervin-Tripp 1974: Ervin - Tripp. Is second language learning like the first? - "TESOL Quarterly", 1974, v. 8, p. 111-127.
 Berman 1976: S. R. Berman. Interference vs independant development in infant bilingualism. In: "Bilingualism in the bicentennial and beyond", N. Y., Bilingual Press, 1976.
 Redlinger, Park 1980: W. Redlinger, T. Park. Language mixing in young bilinguals. - "Journal of Child Language", 1980, v. 7, p. 337-352.

Jaroslav Turčan (Novi Sad)

FUNKCIONISANJE JEZIKA U VIŠENACIONALNOJ VOJVODINI

I UVOD

Socijalistička autonomna pokrajina Vojvodina se nalazi u severoistočnom delu Jugoslavije. Ova pokrajina u kojoj, prema popisu iz 1981. godine,¹ živi oko 2 miliona ljudi "predstavlja nacionalno najbogatije i jezički najsloženije područje u Jugoslaviji" (Popović 1980: 191).

U Vojvodini, u situaciji stalnog jezičkog kontakta, egzistiraju srpskohrvatski odnosno hrvatskosrpski², mađarski, slovački, rumunski i rusinski³ jezik. SH je genetski i tipološki najsrodniji sa slovenskim jezicima - rusinskim i slovačkim. Manje je srodan sa rumunskim (romanskim jezikom), dok sa mađarskim (ugrofinjskim) jezikom nije srodan ni genetski ni tipološki.

Većinu stanovništva (1,264.812) čine pripadnici jugoslovenskih naroda čiji je maternji jezik SH (Srbi, Hrvati, Crnogorci, Muslimani). Pripadnici mađarske narodnosti, kojih ima 383.715, koncentrisani su uglavnom na severu Vojvodine, blizu granice sa Mađarskom, u razvijenim poljoprivrednim i industrijskim sredinama. Slovaci, druga po veličini narodnost (69.581), žive pretežno u južnoj Bačkoj i srednjem Banatu. Većina pripadnika rumunske narodnosti, kojih ima 47.239, živi u selima jugoistočnog Banata, duž granice sa Rumunijom. Rusini, kojih ima 19.307, žive većinom u srednjoj Bačkoj i u glavnom gradu Pokrajine, Novom Sadu.

Na nacionalnu strukturu Vojvodine su najveći uticaj imale brojne migracije. Dok su se Srbi, pod pritiskom Turaka, sa juga doseljavali u više navrata (najveća je bila seoba krajem XVII veka pod patrijarhom Černojevićem), pripadnici narodnosti su se na teritoriju Vojvodine doseljavali u XVIII i početkom XIX veka iz drugih krajeva tadašnje Austrije.

Odnos prema narodnostima se danas u svetu može, kako navodi Ivir (1987: 165) svesti na dva osnovna modela: na kulturnu asimilaciju i multikulturalizam. S obzirom

- 1 Svi podaci o broju pripadnika pojedinih naroda i narodnosti, koji se u radu navode, uzeti su iz ovog popisa.
- 2 Radi ekonomičnosti, u daljem tekstu ovaj jezik navodim kao SH.
- 3 Rusinski jezik (najmladi slovenski književni jezik) koristi se kao standardni jezik samo u Jugoslaviji (Mikes -: 8).